

มิติทางสังคมของพฤติกรรมการใช้ถุงยางอนามัย การศึกษาเชิงคุณภาพกับหญิงบริการอาชีพพิเศษ

: กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

Social Dimension of Condom Use Among Commercial Sex Workers

: Case Study in Chiangmai

■ เพ็ญจันทร์ ประดับบุญ

ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหิดล

Penchan Pradubmook

Center for Health Policy Studies, Mahidol University

นอกจากองค์ความรู้ด้าน
ชีวการแพทย์แล้ว ความ
รู้ด้านสังคมศาสตร์
นับว่ามีความสำคัญ
ไม่น้อยในการแก้
ปัญหาสาธารณสุข
เพราะปัญหาสาธารณสุข
สุขมีส่วนเกี่ยวข้องกับ
เรื่องพฤติกรรมมนุษย์
อย่างแยกกันไม่ได้เลย
การวิจัยนี้จึงเป็นแง่มุม
หนึ่งทางด้านสังคมที่
เกี่ยวกับปัญหาสาธารณสุข
โดยตรง

คำนำ

วิกฤติการณ์โรคเอดส์ที่กำลังทวีความรุนแรงขึ้น
เป็นลำดับ มีสาเหตุหลักจากเพศสัมพันธ์แบบชาย-หญิง
ซึ่งเป็นเรื่องซับซ้อนด้วยมีเหตุกำหนดทั้งทางสังคม
วัฒนธรรม เศรษฐกิจการเมือง จากปัญหาความยากจน
การย้ายถิ่น ธุรกิจบริการทางเพศที่หาได้ง่าย ค่านิยม
การเที่ยวหญิงบริการอาชีพพิเศษ ความเหลื่อมล้ำทาง
เพศระหว่างชาย-หญิง เป็นปัญหาพื้นฐานที่ยังยาก
ต่อการแก้ไข มาตรการระยะยาวเพื่อมุ่งแก้ปัญหาให้
เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางเพศเป็นเรื่องที่ทุกฝ่าย
ให้ความสำคัญ ในระยะสั้นการรณรงค์ให้ยอมรับการใช้
ถุงยางอนามัยในหญิงบริการอาชีพพิเศษเพื่อควบคุม
ป้องกันการแพร่ระบาด เป็นมาตรการหลักที่ได้รับการ
ผลักดันอย่างกว้างขวาง ขณะที่มีการประกาศให้เห็น
ภาพความสำเร็จของจำนวนการใช้ถุงยางอนามัย อัตรา
ผู้ติดเชื้อเอดส์ทั้งตัวหญิงบริการและชายเที่ยวกลับเพิ่ม
สูงขึ้นอย่างน่าวิตก ก็เพราะเหตุว่า การรายงานผลอัตรา
การใช้ถุงยางอนามัย มักจะมาจากเจ้าสำนัก หรือนับ
จำนวนการจำหน่าย ซึ่งอาจแตกต่างกับจำนวนที่ใช้จริง
การใช้ถุงยางอนามัยเป็นข้อบ่งชี้ความสำเร็จของโครงการ
จึงอาจไม่เหมาะสม

พฤติกรรมการใช้ถุงยางอนามัยเป็นเรื่องละเอียด
อ่อนซับซ้อน การตัดสินใจใช้ถุงยางอนามัย เป็นเรื่องของ
คนสองคน การเข้ามาเกี่ยวข้องหรือแทรกแซงเพื่อ
ควบคุมชักจูงจักบรรลุผลได้ค่อนข้างยาก ไม่สามารถเข้าไป
ตรวจสอบได้ว่ามีการใช้ถุงยางอนามัยเพียงใด ความ

ต่อเนื่องของการใช้จะมีมากน้อยเพียงใด ภาพความสำเร็จของการใช้ถุงยางอนามัยไม่ได้จบที่ผู้หญิงบริการชักชวนให้ผู้ชายเที่ยวใช้ถุงยางอนามัยสำเร็จ แต่ควรพิจารณาการดำรงความต่อเนื่องของการใช้ไปด้วยภายใต้เงื่อนไขแวดล้อมทางสังคมของผู้หญิงบริการอาชีพพิเศษและชายเที่ยว

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง การเผชิญปัญหาชีวิตของผู้หญิงบริการอาชีพพิเศษที่ติดเชื้อเอดส์ ของศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

วัตถุประสงค์

ข้อมูลส่วนนี้มุ่งเพื่อต้องการเสนอมิติต่างๆ ทางสังคมของชีวิตผู้หญิงบริการอาชีพพิเศษและชายเที่ยวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้ถุงยางอนามัย โดยสะท้อนมาจากปัญหาและความรู้สึกของผู้หญิงบริการ เพื่อขยายกรอบการพิจารณาเรื่องการใช้อุปกรณ์อนามัยให้กว้างขวาง อันจักนำไปสู่การกำหนดมาตรการที่เหมาะสมต่อไป

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาชีวิตของผู้หญิงบริการระดับราคาถูก (30-60 บาทต่อครั้ง) ในย่านก้าแพงดิน จังหวัดเชียงใหม่ และเขตอำเภอรอบนอกตัวเมือง โดยการสัมภาษณ์แบบลึก จำนวน 18 คน และการสนทนากลุ่มกับผู้หญิงบริการอีก 8 คน เมื่อปี พ.ศ.2535 - 2536

แนวความคิด

ในกรอบการมองทางสังคมศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์มิได้เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หากแต่มีปัจจัยหนุนเนื่องทั้งความคิด ความเชื่อ ทศนคติและปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ อีกมากมาย พฤติกรรมการใช้ถุงยางอนามัยเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมทางเพศที่มีความสลับซับซ้อน เพราะเป็นความสัมพันธ์ของคนสองคนในมีบริบทชีวิตที่แตกต่างกัน การตัดสินใจใช้หรือไม่ใช้ จนถึงขั้นใช้อย่างต่อเนื่องเพียงใด

ผลการศึกษา

พบปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านของชายเที่ยว หญิงบริการ และสถานบริการทางเพศ ดังต่อไปนี้

1. ด้านชายเที่ยว

1.1 ประเภท และลักษณะของชายเที่ยว

คนหนุ่มมักมีเทคนิคพิเศษเข้ามาช่วยด้วย เช่น "การฝังมุก" การตกแต่งอวัยวะเพศด้วยวิธีต่างๆ การสวมถุงยางอนามัยชนิดพิเศษ การมีเพศสัมพันธ์ในรูปแบบไม่ปกติ เมื่อใช้ถุงยางอนามัยแล้วจะเกิดการฉีกขาดง่าย ซึ่งเหลือวิธีที่จะป้องกัน "น้องใช้ถุงยางทุกคน แต่มีปัญหาเรื่องถุงแตกอยู่เสมอ ถ้ารู้ตัวก็ผลักออก แต่ถ้าแตกตอนที่ใกล้เสร็จก็ไม่มีอะไรจะแก้ปัญหาย่างไร"

ในรายคนแก่ : "พวกนี้ถ้าตี้มเหล่า จะทำให้เสร็จช้า ยิ่งถ้าใช้ถุงยางอนามัย กว่าที่จะเสร็จก็กินเวลานาน ทนกันไม่ไหวไม่เรากก็เขาก็ดึงถุงออก"

พวกแขกค้างคืนเช่นกัน : "พวกนี้เราต้องอยู่กับเขาทั้งคืน บางครั้งเราก็เปลี่ยตกลงกับเขาว่า

2 ครั้ง แต่พอตกดึกมันก็จะขออีก เขาก็เปลี่ยมาก ปฏิเสธเขาแล้ว แต่เขาก็ไม่ยอม เราหลับเขาก็ยังทำได้ออนนี้เรื่องการใช้อุปกรณ์ไม่ต้องพูดเลย"

1.2 การตี้มสุราของชายเที่ยว

ผู้ชายที่ไปเที่ยวหญิงบริการส่วนใหญ่มักจะตี้มเหล่า หญิงบริการเล่าว่า การชักชวนให้ใช้ถุงยางอนามัยเป็นเรื่องยุ่งยาก และไม่ตอบสนองความต้องการของชายเที่ยวได้ หลายกรณีที่เราใช้กลวิธีต่างๆ เช่น การมอมเหล่าผู้ชายให้เมามากยิ่งขึ้น การหลอกว่าตัวเองเป็นโรคเพื่อช่วยให้การใช้ถุงยางอนามัยได้ผล ปัญหาที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และมักเกิดขึ้นเสมอคือการใช้ถุงยางแล้ว ทำให้ "เสร็จช้า" หรือ "ไม่เสร็จ" เป็นเหตุให้ชายเที่ยวใช้อารมณ์ที่ขาดสติดึงถุงยางอนามัยออก

1.3 ชายเที่ยวมีอำนาจต่อรองมากกว่า

หญิงบริการมีสถานภาพเป็นรอง โดยเฉพาะในเรื่องการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย หญิง

พ ฤติกรรมการใช้
ถุงยางอนามัย
เป็นเรื่องละเอียด
อ่อนซับซ้อน การตัดสินใจ
ใช้ถุงยางอนามัยเป็นเรื่อง
ของ คน สอง คน

บริการถูกขัดเกลาทงสังคมให้ตระหนักว่าต้องบริการให้ผู้ชายพึงพอใจเพราะมีอาชีพอย่างนี้ ฝ่ายชายก็เห็นค่าผู้หญิงบริการเพียงสินค้าที่แลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา

“กูซื้อมึงมาแล้ว จะทำอย่างไรก็ได้ ถ้าจะให้ใช้ถุงยางอนามัยจะเสียเงินมาเที่ยวทำไม”

“เวลานอนกับเมียเขาทำไม่ได้ เขาเห็นว่าเราเป็นผู้หญิงหาเงินจะทำอะไรก็ได้”

“เขว่าถ้าจะให้ใช้ถุงยางเขาคงไม่เสียเงินมาเที่ยวหรอกทำเองที่บ้านดีกว่า”

ฝ่ายที่มีอำนาจต่อรองมากกว่า จะใช้กลเม็ดทุกวิถีทางอาจใช้การล่อลวงไปจนถึงการใช้กำลังบังคับเพื่อตึงถุงยางอนามัยออก จากข้อมูลพบว่าขณะที่มีเพศสัมพันธ์โดยการใช้ถุงยางอนามัย หญิงบริการได้เล่าเหตุการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเธอว่า

“ทำ ๆ อยู่เขาบอกว่าอู้อยู่จะหลุดแล้ว เราก็ไม่รู้เพราะขณะนั้นไฟดับ เขาบอกว่าเดี๋ยวขอรูดก่อน เรานึกว่ามันจะใส่ใหม่ แต่เปล่ามันถอดออกแล้วมันก็จิ้มลงมา พอมันจิ้มลงมาเราถึงรู้ว่ามันแอบถอดออก บางทีความรีบร้อนมันกลัวเรารู้ มันก็จิ้มแรง ๆ ถึงมดลูกเลย บางครั้งเรารู้ตัวว่ามันจะถอด เราก็ตื่นจะผลึกออก แต่มันก็กดไหลไว้เพราะตัวมันใหญ่กว่า เราสู้แรงไม่ได้ ช่วยตัวเองไม่ได้สักอย่าง บางทีเจ็บใจถึงกับร้องไห้เลยทำอะไรไม่ได้สักอย่าง ผู้ชายบางคนมันหัวเราะเยาะเย้ยเราเสียอีกที่มันเอาชนะเราได้ เจอบ่อยนะแบบนี้ แต่ไม่รู้จะทำอย่างไรกับคนพวกนี้ดี”

นอกจากนั้นยังวางบทบาทเป็นผู้มีอำนาจการซื้อขอคืนเงิน เพราะไม่พอใจในบริการโดยสามารถไปซื้อบริการที่อื่นถูกใจกว่า ตรงจุดนี้เป็นเรื่องที่ยุหญิงต้องตัดสินใจระหว่างผลประโยชน์ชัดเจนเฉพาะหน้าที่สามารถตอบสนองความต้องการ มากกว่าผลร้ายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันเนื่องมาจากโรคเอดส์

2. ด้านหญิงบริการ

2.1 ความคาดหวังต่ออาชีพ

ทั้งภาระหน้าที่ ความไม่มั่นคงถึงอนาคต เรียกร้องให้พวกเธอต้องการเงินให้มากที่สุด การใช้ถุงยางอนามัยอาจทำให้ต้องใช้เวลาทำงานนานขึ้น แยกไม่ยอมขึ้นทำให้ได้รายได้ต่อวันน้อยลงมีอิทธิพลเหนือความกลัวต่อโรค

“เรามีหนี้สิน มีเป้าหมายของการหาเงินอยู่แล้ว วันๆ หนึ่งเราต้องรับแขกอย่างน้อยก็คืนจึงจะสามารถปลดหนี้ หรือได้เงินตามกำหนดเวลาที่ต้องการ วันใดได้ลูกค้าไม่ถึงเป้าก็จะวิตกกังวลเชิงชีวิต และคิดว่า พรุ่งนี้จะทำอย่างไรเพื่อให้ได้ลูกค้า”

2.2 วิธีการดำเนินชีวิตในสถานบริการทางเพศ

หญิงบริการมีโอกาสเสพสารเสพติด เช่น เหล้า เหล้าแหม่ง ัญญา ยาแก้ลมประสาท (มักจะเรียกว่า ยาออฟ) ได้ง่ายมาก ทั้งการเห็นเพื่อนเสพ เพื่อนชวน และทดลองเอง ด้วยเหตุผลเพื่อให้การทำงานสนุกสนาน ลืมเรื่องราวอันเป็นความทุกข์ของชีวิต อดทนต่อการทำงาน ที่สำคัญขายนักเที่ยวบางคนนำมาให้ เพื่อให้การทำงานครั้งนั้น สามารถตอบสนองอารมณ์ของชายนักเที่ยวได้อย่างเต็มที่

“เวลาเราใช้พวกนี้ เราจะสนุกสนาน ใจดี ใครจะว่าอย่างไรก็ไม่ว่า เขาจะให้ทำอะไรก็ดูจะเป็นเรื่องสนุกไปหมด เนื้อตัวเบา เพลิน แยกจะให้เล่นท่าไหนก็ได้ ไม่รู้สึกเจ็บแต่สนุกไปกับเขา เรื่องการใช้ถุงยางอนามัยไม่ต้องนำมาพูดถึงเลย ถ้ามาแล้วก็รู้ว่าเรื่องกันทั้งคู่แหละ”

2.3 การรับรู้เกี่ยวกับความเสี่ยงของโรค

หญิงบริการจะแยกแยะบุคคลที่ “ปลอดภัย” และบุคคลที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์บนพื้นฐานของการรับรู้ส่วนบุคคล เช่น

เขาบอกว่าเดี๋ยวขอรูดก่อน เรานึกว่ามันจะใส่ใหม่ แต่เปล่ามัน ถ อ ด ทิ้ง เล ย . . .

“เขาประจำ/แฟน เขาไม่ได้เกี่ยวกับคนอื่นเลย มาเกี่ยวกับหนูคนเดียว ก็ไม่ส่ำสอนหรอก”

“เจ้านายแต่งตัวดี ๆ คนที่มีเมียแล้ว พวกนี้น่าจะ สะอาด” เป็นต้น

3. ด้านสถานบริการ

เจ้าของสำนักเป็นอีกกลุ่มที่อาจมีอิทธิพลต่อการ ใช้ถุงยางอนามัยเช่นกัน เพราะเห็นประโยชน์ของตน มากกว่าสวัสดิภาพของหญิงบริการ หญิงบริการผู้ซึ่งมี อำนาจด้อยที่สุดก็อาจจะขัดขืน ได้ โดยเฉพาะหากหญิงบริการมี ภาระหนี้สินต่อเจ้าสำนัก (จาก การศึกษาครั้งนี้พบว่าเจ้าสำนักมี กลวิธีที่เอื้อให้หญิงบริการเบิกเงิน ล่วงหน้าครั้งแล้วครั้งเล่าจนในที่สุด ส่วนใหญ่จะยังคงผูกพันเป็นหนี้ สินกับเจ้าสำนัก) เพราะรายได้ ทุกบาททุกสตางค์ที่หญิงบริการ สามารถทำงานได้จะสามารถถอด ถอนหนี้สิน รวมทั้งเป็นรายได้ที่ เจ้าสำนักจะได้อีกด้วย

สถานบริการบางแห่งมี แบบแผนการปฏิบัติและความเชื่อที่อาจจะเป็นปัจจัย ขัดขวางการใช้ถุงยางอนามัยด้วยเช่นกัน โดยเชื่อว่า แยกประเดมิถือเป็นบุคคลสำคัญ เป็นตัวนำโชค

“เราต้องทำทุกวิถีทางให้เขาขึ้นห้องให้ได้ แยก จะให้ทำอะไรก็ต้องตามใจเขา การที่แยกเดินออกไป เชื่อกันว่าวันนั้นเราจะไม่ได้แยก ที่สำคัญเราจะถูก เจ้าของบ้านและเพื่อนๆ ตำหนิ เพราะโชคไม่ดีจะเกิด กับทุกคนในบ้าน”

ในประเด็นนี้ชี้ว่าการตัดสินใจใช้หรือไม่ใช้ถุงยาง อนามัยมิใช่เงื่อนไขในระดับปัจเจก หากเกี่ยวข้องกับมิติ ด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

การรณรงค์ให้มีการใช้ถุงยางอนามัย แม้จะเป็น กลวิธีหลักของการควบคุมและป้องกันโรคเอดส์ทั้งใน ประเทศและต่างประเทศ แต่ถุงยางอนามัยมิได้เป็น คำตอบของการแก้ปัญหาการแพร่ระบาดของได้ทั้งหมด

รายงานนี้ชี้ให้เห็นและขยายกรอบพิจารณาการใช้ถุงยาง อนามัยให้กว้างขวางขึ้น โดยผ่านมุมมองทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้เห็นมิติทางสังคมที่เป็นปัจจัยขัดขวาง หรือก่อให้เกิด ความล้มเหลวของการใช้ถุงยางอนามัยโดยสะท้อน จากหญิงบริการ อันจักนำไปสู่การทำความเข้าใจปรากฏ การณ์การใช้หรือไม่ใช้ถุงยางอนามัย เงื่อนไขการ ระบาดของโรคเอดส์ในกลุ่มหญิงบริการอาชีพพิเศษ รวมทั้งการมีมาตรการที่เหมาะสมในการรณรงค์ให้มี การใช้ถุงยางอนามัยในกลุ่มหญิงบริการอาชีพพิเศษต่อไป

ในการใช้กลวิธีสื่อสารเพื่อ ให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ผู้ที่เกี่ยวข้องจกต้องมีทักษะที่ ถูกต้องในการมองพฤติกรรมทาง เพศซึ่งมีที่มาจากเหตุปัจจัยหลาย ประการ หลายระดับ ที่โยงใย เกี่ยวเนื่องกัน กลวิธีเพื่อปรับ เปลี่ยนพฤติกรรมให้มีเพศสัมพันธ์ ที่ปลอดภัย ต้องพิจารณาเงื่อนไข แวดล้อมของหญิงบริการ ควบคู่ ไปกับการมีระบบสนับสนุนที่ เหมาะสม เช่น มาตรการทาง สังคม ทางกฎหมาย ต่อเจ้า

สำนัก และผู้คุมกิจกรรม ขณะเดียวกันต้องเร่งให้เกิด การตระหนักรู้ว่า พฤติกรรมการใช้ถุงยางอนามัยต้อง เป็นความรับผิดชอบระหว่างคนสองคน

ในด้านการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกำหนด นโยบายที่เหมาะสมจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเรื่อง กระบวนการตัดสินใจเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ที่เหมาะสม ในกลุ่มหญิงบริการ กลวิธี/กระบวนการจัดการเพื่อการ มีเพศสัมพันธ์ที่เหมาะสม เป็นต้น

บรรณานุกรม

- Campell Carole A. (1991) Prostitute, AIDS, and preventive health behavior. Soc Sci & Med Vol 32 No 12 pp 1367-1378.
- Havanon, Napaporn, John Knodel and Tony Bennett (1992). Sexual Networking in a Provincial Thai Setting. AID Prevention Monograph Series Paper No.1. AIDSCAP : Bangkok.

ก ึ่งยางอนามัยไม่ใช่ คำตอบของการแก้ ปัญหาการแพร่ระ บาดของโรคเอดส์ได้ ทั้งหมด ต้องมีมาตรการ อื่น ด้วย

